

La nova lauda en mosaic d'Empúries: alguns suggeriments de lectura

Marc Mayer i Olivé*

Resum: *Es proposen lectures per a restituir la part mancant d'una nova inscripció de Empúries sobre una lauda en mosaic.*

Résumé: *Nouvelles propositions de lecture pour une inscription en mosaïque trouvée récemment à Empúries.*

Paraules clau: *epigrafia, lauda de mosaic, cristianisme, llatí cristià, escriptura*

Mots clés: *épigraphie, mosaïque funéraire, christianisme, latin des chrétiens, écriture*

No entrarem en el context arqueològic d'aquest interessant document epigràfic que serà publicat amb les corresponents referències pels seus excavadors¹. Tampoc no ens ocuparem de la seva interessant decoració, ni de la tècnica utilitzada per a la paginació del text epigràfic, que ja han estat ben tractats des d'un primer moment, encara que sens dubte requeriran noves precisions. Un catàleg recent d'una exposició relaciona aquest mosaic amb la seu episcopal d'Empúries evidentment basant-se en el lloc de la troballa i en el context². La peça, una lauda funerària de mosaic,

* Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Barcelona, Grup LITTERA.

1. L'excavació en col·laboració entre la Universitat de Girona, el MAC-Empúries i l'Ajuntament de l'Escala ha estat dirigida pels Drs. X. Aquilué, del MAC-Empúries, i Josep Maria Nolla, de la Universitat de Girona. Diverses publicacions se n'han fet ressò en espera de la publicació definitiva dels resultats generals; citem especialment: X. AQUILUÉ, P. CASTANYER, M. SANTOS, J. TREMOLEDA, «Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2002 i 2003», a *VII Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (la Bisbal, 4-5 de juny de 2004)*, Girona 2004, pp. 265-295, i esp. pp. 276-279; AAVV, *Empúries a l'Antiguitat Tardana. Estat de la qüestió*, (Monografies Emporitanes 15), MAC-Empúries 2007.

2. J. TREMOLEDA, «La seu episcopal emporitana», a N.M. AMICH, X. AQUILUÉ, J. MONTURIOL (coords.), *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'església actual, catàleg de l'exposició (Sant Martí d'Empúries, novembre de 2007-gener de 2008)*, Girona 2007, pp. 24-27, esp. pp. 26-27 per al text de la lauda i la fotografia en color de la mateixa feta per J. Curto.

es troba actualment, després d'una important restauració, al Museu Monogràfic d'Empúries, on hem tingut ocasió d'examinar-la³.

L'any 2005, J. Gómez Pallarès amb el consentiment dels excavadors en donava notícia i una primera lectura del text, amb la qual sens dubte hem de coincidir⁴ (fig. 1-2):

[-circ. 14-]++PVS QVIESCET
GAVDET SPIRITVS QVI IN CRISTO LETA
TVR PLVS MINVS VIXIT ANIS LX

La datació de J.M. Nolla, recollida per J. Gómez Pallarès, se situa en el primer terç del segle v, la qual cosa efectivament no sembla entrar en contradicció ni amb la tipologia del suport ni amb el contingut del text. D'altra banda, aquesta és aproximadament la cronologia majoritària de les laudes de mosaic hispàniques⁵.

Des d'aquest punt de vista, doncs, no són gens sorprenents la reducció del diftong *-ae-* en *-e-* a *letatur* ni la simplificació *anis* per *annis* a la línia 3, ni tampoc la forma més vulgar *Cristo* per *Christo*⁶. Molt probablement *quiescet* per *quiescit*, com succeeix també en la lauda marmòria bordejada de mosaic de *Iesso*, Guissona⁷. La fórmula *plus minus*, seguida de numerals, «in extenso» no és desconeguda fins i tot en textos mètrics⁸.

L'*ordinatio* del text no resulta de cap manera sorprenent, encara que en el cas de laudes funeràries hispàniques és més freqüent la posició paral·lela del camp epigrà-

3. Agraïxo a la direcció d'Empúries la possibilitat de realitzar aquest estudi.

4. J. GÓMEZ PALLARÉS, «Novedades de epigrafía musiva de *Hispania*», a *Conimbriga* XLIV, 2005, pp. 253-279, esp. pp. 277-278, la seva autòpsia es basava també en la peça després de restaurada.

5. Cf. J. GÓMEZ PALLARÉS, *Epigrafía cristiana sobre mosaico de Hispania* (Opuscula epigraphica 9), Roma 2002, esp. p. 72; anteriorment, J. GÓMEZ PALLARÉS, M. MAYER, «Aproximación a un corpus de los mosaicos funerarios de época paleocristiana de *Hispania*», a *Cahiers des études anciennes, Université du Québec à Trois-Rivières* XXXI, 1996, pp. 49-96.

6. Aquesta última forma és la més usada, cf. J. VIVES, *Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda*, Barcelona 1969² (=ICERV), índex, p. 273.

7. G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, II Lérida*, Paris 1985 (=IRC II), núm. 82, pp. 119-120, final de segle iv o inicis del v d.C.; GÓMEZ PALLARÉS, MAYER, «Aproximación a un corpus...», *cit.*, L 1, p. 65; M. MAYER, «Notas sobre algunos soportes y formularios de las laudas de época paleocristiana en mosaico de *Hispania*», a *Cahiers des études anciennes, Université du Québec à Trois-Rivières* XXXI, 1996, pp. 41-48, esp. p. 45; G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, V. Supplément aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum*, Paris 2002 (=IRC V), Ad IRC II, 82, p. 69. Cf. per exemple A.J. CARNOY, *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions*, Bruxelles 1906², reimpr. Hildesheim 1983, pp. 70-72. Present també en algun altre cas en el llatí epigràfic cristià d'*Hispania* cf. ICERV, núm. 217: *Metopius hic quiescet*, de Tarraco cf. G. ALFÖLDY, *Die römischen Inschriften von Tarraco* (Madrider Forschungen 10), Berlin 1975 (=RIT), núm. 978. *Quiescet* també es troba documentada a Sardenya cf. A.M. CORDA, *Le iscrizioni cristiane della Sardegna anteriori al VII secolo* (Studi di Antichità Cristiana LV), Città del Vaticano 1999, CRN004, p. 139, i NOR002, pp. 162-163, per a *quesquet*, en aquest últim cas. La forma *requiescet* resulta, pel contrari, molt freqüent, en especial a Tarraco.

8. CLE 709.

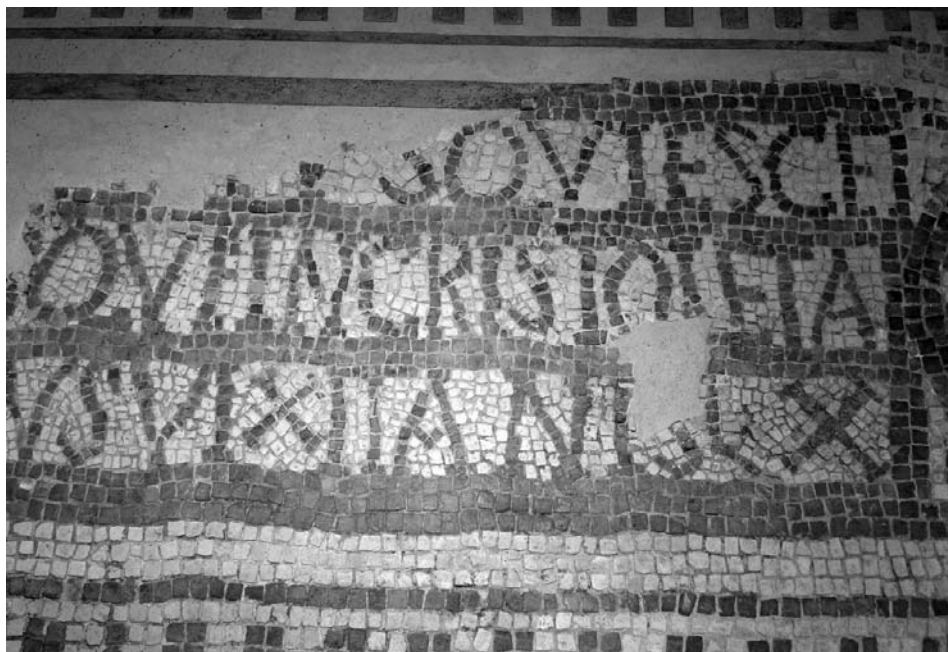

Fig. 1

Fig. 2

fic en el sentit de la lectura amb el costat més curt. No manca però a casa nostra algun exemple com el de *Tarraco* (RIT 978)⁹, o bé el de *Barcino* (IRC IV 314)¹⁰, i és l'única forma documentada, per citar només un cas, a les laudes en mosaic de la zona de *Turris Libisonis*, Portotorres, a Sardenya¹¹.

La proposta d'integració feta per a la línia 1, on es pretén que la restitució de la lectura podria ésser *episco]pus*, és veritablement interessant i per això ha gaudit d'una certa bona acollida, expressant sempre prudentment els dubtes com ja fa J. Gómez Pallarès en proposar-ho. Un bisbe, encara que ara per ara anònim, documentat a la seu episcopal d'Empúries en aquesta cronologia tindria sens dubte un atractiu i transcendència innegables. No cal negar que un antropònim seguit d'*episcopus* podria omplir perfectament la llacuna del text, i que *episcopus* és ben conegut en l'epigrafia cristiana¹².

La nostra proposta és nogensmenys més simple i consegüentment menys engrescadora. En la primera línia proposaríem de llegir *hic* i un nom en genitiu seguit de *corpus*. Evidentment s'ha de suposar un nom una mica llarg per exemple un dels molts acabats en *-anus* per tal d'omplir la llacuna. L'expressió *in pace* també seria possible suposant un nom més breu o fins i tot una absència del nom en aquesta línia. La utilització de *hic iacet* o *quiescit corpus* és freqüent fins i tot en inscripcions paganes, i en les cristianes són corrents fórmules com *corpus hic in pace quiescit* (CLE 1837), amb moltes variants ben conegudes. Es pot pensar, fins i tot considerant que el nom pot ésser situat diversament, en una forma menys probable *hic securum in pace* que tindria potser un possible paral·lel a IRC I 78, una lauda de mosaic d'Egara, Terrassa¹³. Cal, però, dir que la solució més senzilla seria la presència d'un antropònim.

9. Cf. MAYER, «Notas sobre algunos soportes...», *cit.*, p. 47; GÓMEZ PALLARÈS, MAYER, «Aproximación a un corpus...», *cit.*, T 2, pp.75-76; GÓMEZ PALLARÈS, *Epigrafía cristiana...*, *cit.*, T 2, pp. 68-69.

10. G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, IV. Barcino*, Paris 1997 (= IRC IV), núm. 314, pp. 365-366; MAYER, «Notas sobre algunos soportes...», *cit.*, p. 45; GÓMEZ PALLARÈS, MAYER, «Aproximación a un corpus...», *cit.*, B 1, p. 54; GÓMEZ PALLARÈS, *Epigrafía cristiana...*, *cit.*, B 1, pp. 31-32; IRC V, ad IRC IV, 314, p. 117.

11. AE 1981, 145 i AE 1998, 814 i 815, cf. CORDA, *Le iscrizioni cristiane...*, núms. TURO03, pp. 196-197, i TURO10, p. 205, per a les dues últimes clarament cristianes, es pot considerar també NORO04, pp. 163-164, presumiblement amb la mateixa orientació del text; no és en canvi analitzable des d'aquest punt de vista CARO93, p. 116, que potser és només una peça de paviment.

12. Cf. per exemple per a limitar-nos a textos mètrics: P. COLAFRANCESCO, M. MASSARO, M.L. RICCI, *Concordanze dei Carmina Latina Epigraphica*, Bari 1986, p. 203. I per a exemples hispans ICERV, índex, p. 208.

13. ICERV, núm 250; G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, I. Barcelone (sauf Barcino)*, Paris 1984 (= IRC I), núm. 78, pp. 121-122; MAYER, «Notas sobre algunos soportes...», *cit.*, p. 45; GÓMEZ PALLARÈS, MAYER, «Aproximación a un corpus...», *cit.*, B 2, p. 55; IRC V, ad IRC I, 78, p. 20; GÓMEZ PALLARÈS, *Epigrafía cristiana...*, *cit.*, B 2, p. 32. En aquest cas el text diu potser: *Securu[s in pace] / Cecil[ianus] / ...*

Corpus convé perfectament a una certa oposició de *corpus*¹⁴ amb *spiritus* que no ens és desconeguda: *terrenum corpus caelestis spiritus* en CLE 591¹⁵; la qual cosa encaixa perfectament amb el pensament cristià.

La resta del text respon a un llenguatge de clara ressonància cristiana que recorda, encara que de lluny¹⁶, el contingut dels *Salms*, on coneixem bé el doblet *gaudebunt et laetentur super te* (Ps. 69, 5)¹⁷ o bé *laetamini iusti in domino* (Ps. 96, 12), *laetabitur iustus in Domino* (Ps. 63, 11), o inclús *plebs tua laetabitur in te* (Ps. 84, 7)¹⁸. La substitució del mot *dominus* per *Christus* és ben cristiana i el text pot respondre a partir de les arrels que hem esmentat a un himne potser vinculat a un ritual o litúrgia dels difunts, que per ara desconeixem però que seria evidentment una conjectura vàlida i que s'avindria molt bé amb les clàusules rítmiques ben identificades per J. Gómez Pallarès.

Com a conseqüència del que acabem d'exposar creiem més adient deixar de banda la hipòtesi de veure en la lauda la tomba d'un bisbe amb menció explícita del seu grau i pensar en una fórmula més senzilla del tipus que hem exposat, la qual sembla més d'acord amb la tradició epigràfica cristiana en la qual el text es troba immers.

La lectura podria ser, doncs:

[HIC -circ. 9- C]ORPVS QVIESCET
GAVDET SPIRITVS QVI IN CRISTO LETA
TVR PLVS MINVS VIXIT ANIS LX

Res en el text conservat ni en les restes de lletres ben indicades amb *cruces* pel seu primer editor s'oposa a la lectura que proposem com a element de reflexió davant d'aquest nou document d'Empúries. Una forma *securum in pace corpus quiescet* seria, com ja hem vist, una altra opció, tot respectant l'espai disponible, però creiem que no cal perdre's en conjectures sinó afirmar simplement que la forma *corpus* en aquesta ocasió sembla ser la més congruent amb les restes conservades, per les raons que ja hem esmentat. Una petita contribució més als importants esforços ja esmerçats fins ara per a la bona comprensió d'aquest text.

14. ICERV, índex, p. 203 per a *corpus* i p. 245 per a *spiritus*, poc freqüent en el sentit del text que comentem.

15. O bé en CLE 760 i 1108.

16. Cf. ara per a aquest tema la monografia d'A.E. FELLE, *Biblia epigraphica. La Sacra Scrittura nella documentazione epigraphica dell'Orbis christianus antiquus (III-IV secolo)*, Bari 2006, amb una important reflexió sobre la presència escripturística, pp. 16-22, i un recull dels materials hispànics, pp. 366-370. Recordem que a *Barcino* tenim un esment textual del *salm* 105, 2 cf. IRC IV, 309, pp. 360-361; IRC V ad IRC IV, 309 p. 116; i en últim lloc FELLE, *Biblia...*, cit., núm. 786, pp. 369-370.

17. És la versió «iuxta hebraeum», mentre que la versió «iuxta LXX» diu: *exultent et laetentur in te*, un passatge paral·lel el trobem a Ps. 117, 24: *exultemus et laetemur in ea*. Els textos del *Salms* són citats d'acord amb R. WEBER (ed.), *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, Stuttgart 1969.

18. Hi ha la variant en la versió «iuxta hebraeum»: *et populus tuus laetabitur in te*.

